

Мобілізаційно-інноваційна модель розвитку КНР

У статті розглядаються особливості мобілізаційно-інноваційної моделі соціально-економічного розвитку КНР, наведено її основні елементи. Представлені авторські пропозиції щодо адаптації в українських умовах інституційних інструментів і підходів, які перевірені теорією та міжнародною практикою ефективного реформування перехідних економік.

В статье рассматриваются особенности мобилизационно-инновационной модели социально-экономического развития КНР, приведены ее основные элементы. Представлены авторские предложения по адаптации в украинских условиях институциональных инструментов и подходов, которые проверены теорией и международной практикой эффективного реформирования переходных экономик.

The article argues the peculiarities of the PRC's mobilization innovation socioeconomic development model, its basic elements are stated. The author's suggestions of adaptation in Ukraine of the institutional instruments and approaches, which are proved to be effective in theory and practice of the transitional economy's reforming.

Постановка проблеми. Сучасна світова фінансова криза, виступаючи черговим доказом неадекватності потребам соціально-економічного розвитку на рівні окремих національних економік, інтеграційних утворень та світової системи господарювання в цілому рекомендацій «Вашингтонського консенсусу» та спекулятивних схем формування «фінансових пірамід», стимулює активізацію пошуку ефективних механізмів і моделей реалізації конкурентних переваг, а в умовах, що склалися, шляхів захисту національних інтересів і запобігання поширенню негативних тенденцій на соціально-економічні системи різного масштабу.

У даному контексті особливої актуальності набуває аналіз в історичному екскурсі та сучасній інтерпретації на рівні національних економік та інтеграційних утворень мобілізаційних моделей розвитку, сама сутність та призначення яких (вирішення нестандартних завдань в умовах, що часто наближаються до катастрофічних) обумовлюють необхідність виявлення елементів та інституційних основ, які доцільно адаптувати в українських умовах.

Як докази ефективності застосування мобілізаційних моделей наводиться широке коло успішних прикладів: індустріально-мобілізаційна модель Ф. Ліста (Німеччині в XVIII ст.); мобілізаційна модель О. Бісмарка (Німеччина в XIX ст.); «Новий курс» Т. Рузвельта (США); мобілізаційна модель економічної модернізації Ш. де Голля (Франція); німецька повоєнна мобілізаційна модель експортної експансії Л. Ерхарда;

японська повоєнна інноваційна модель; китайська мобілізаційна модель індустріального прориву [10]; окремі дослідники додають до цього переліку Індію на сучасному етапі розвитку. Особливу зацікавленість викликає сучасна інноваційно-мобілізаційна модель КНР: дана країна поступово формує передумови для переходу до постіндустріального розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Вражаючи успіхи КНР, перетворення даної країни з аутсайдера на один із локомотивів світової економіки, здатність вистояти в умовах жорстоких регіональних і фінансових криз, забезпечуючи стабільно високі темпи соціально-економічного розвитку та якісну структурну трансформацію національної економіки, обумовлюють постійну увагу до КНР з боку практиків, державних діячів та науковців.

На думку І. Погорелової, КНР представляє особливий інтерес через стрімкий економічний розвиток, постійне членство в Раді Безпеки ООН, ядерний статус та модель розвитку, яка поєднує централізоване планування з приватною ініціативою [6, с. 80].

В. Устименко та О. Кучер аргументовано доводять, що ефективність функціонування економіки у значній мірі залежить від держави, концентруючи дослідження на моделі органічного поєднання державного регулювання, державного сектору й ринкової самоорганізації, яка створена в КНР [11, с. 90].

У дослідженні Є. Медведкіної та М. Обухової представлені наукові висновки щодо перспектив інноваційного розвитку КНР, специфіки інноваційної складової китайської моделі розвитку, зв'язку державного індикативного планування та інноваційного розвитку КНР [3, с. 101].

Н. Беседіна присвятила дослідження конфуціанським цінностям як інституційній основі сучасної соціально-економічної моделі КНР. На думку даного автора, модернізація суспільства тільки тоді є результативною, коли вона базується на гармонійному поєднанні сучасного і старого, власного і запозиченого. Китайський шлях засвідчує, що розуміння традицій та специфіки власної країни – це шлях до успішного запозичення досвіду інших країн, що є особливо актуальним в умовах переходу до ринкової економіки. Важливим у цьому контексті є не відкидання або некритичне відтворення традицій, а виявлення тих чинників у культурі і традиціях, які сприяють модернізації, і тих, які перешкоджають її проведенню, тобто вибіркове ставлення до традицій [1, с. 124].

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на різнобічне дослідження причин та чинників «економічного дива» КНР, додаткової уваги потребують інституційні основи мобілізаційно-інноваційної моделі даної країни у контексті переходу до постіндустріального розвитку.

Метою статті є виявлення сутнісних елементів та інституційних основ мобілізаційно-інноваційної моделі КНР, які цільно адаптувати в українських умовах.

Виклад основного матеріалу. Наявність великої кількості досліджень, які концентруються на різноманітних аспектах «китайського феномена», дозволяє в даній статті зупинитися виключно на ключових елементах мобілізаційно-інноваційної моделі розвитку КНР. Ефективна стратегія поступового реформування національної економічної системи зі збільшенням її відкритості дозволила КНР продемонструвати якісні та кількісні зрушення в історично стислі строки.

З метою мобілізації внутрішніх ресурсів та ефективного використання зовнішніх можливостей і запобігання загрозам КНР використовує особливу модель індикативного планування, яку характеризують переважання державного (централізованого) планування макроекономічних процесів та основних стратегічних напрямів на мезо- і макрорівні. Плани розвитку галузей і регіонів виступають основними елементами державного плану; довгострокове планування відіграє ведучу роль. Планування використовується з метою пом'якшення можливих диспропорцій реформування.

Протягом 1953–2011 років КНР здійснила 11 п'ятирічок. Нова довгострокова стратегія розвитку КНР підтверджує продовження процесу трансформації у три основні етапи, які передбачають: підвищення рівня життя населення, збільшення обсягу валової продукції у чотири рази до 2000 року; досягнення рівня промислово розвинутої країни до 2021 року (століття Комуністичної партії Китаю (КПК); перетворення в сучасну високорозвинену країну до 2049 року (століття утворення КНР). У довгостроковій стратегії розвитку КНР передбачені проміжні завдання: завершення реформування економічної системи до 2010 року; досягнення рівня розвитку Німеччини, Франції та Великобританії до 2020 року [2, с. 144]. На сучасному етапі розвитку перед КНР стоїть завдання переходу до інноваційної економіки, яка перша була поставлена в 2006 році, коли Державною Радою були прийняті «Основи державного плану середньострокового й довгострокового розвитку науки й техніки на 2006–2020 роки». Інноваційний курс офіційно визнано новою національною стратегією. Частку витрат на НДДКР у ВВП передбачається підняти до 2020 року до 2,5% (у 2006 році – 1,34%), а внесок науково-технічного прогресу в економічний розвиток – до 60%, залежність від імпорту технологій знизити до 30% [3, с. 102]. Таким чином, можна стверджувати, що КНР вдалося вбудувати інноваційні перетворення у національну систему індикативного планування. В будь-якому випадку орієнтири стимулюють консолідацію нації, сприяють мобілізації ресурсів на досягнення довгострокових цілей розвитку. Головні етапи реформування мають високе символічне значення, вони чітко прив'язані до визначних дат в історії КНР; такий підхід забезпечує додаткові стимули для підвищення інтенсивності суспільного виробництва.

Особливо цінним для країн із перехідною економікою, вступає досвід КНР; дана держава зі значним потенціалом довгий час знаходилась на узбіччі світового розвитку, а на сьогоднішній день являє собою приклад ефективної відповіді на виклики глобалізму. У КНР останнім часом спостерігається активна діяльність уряду, яка пов'язана зі стимулюванням інноваційних перетворень. Сьогодні в даній країні нараховується близько 600 тис. наукових співробітників, тобто приблизно 5 учених на 10 тис. осіб, але в 2030–2050 роках у КНР буде 6–7 млн. наукових співробітників (мінімум більш 3 млн. осіб) [4, с. 276–278], тобто за цим показником КНР вийде на перше місце у світі, що дає підставу вважати цілком імовірним тривале продовження інноваційного розвитку. Державою обрано курс на використання інтелектуального ресурсу для забезпечення національної конкурентоспроможності на основі інновацій.

У КНР розпочато програму зі створення наукової армії інтелектуалів, яка складається з 19 млн. громадян, які «будуть працювати на благо країни виключно в дусі патріотизму й відданості, не зважаючи на малі особисті доходи». На кінець 1990-х років уряд витратив \$30 млрд. на підготовку наукового персоналу й повернення наукових співробітників із-за кордону. Кожний китайський учений зобов'язаний періодично проходити підвищення кваліфікації за кордоном [2, с. 94–95]. Важливими характеристиками виступають чітко сформульована мета (підготовка наукових співробітників, які здатні вирішувати складні теоретичні та практичні проблеми); поєднання матеріальних (централізоване фінансування підготовки фахівців за кордон та їх повернення) і моральних (багато науковців погоджуються працювати за меншу винагороду, працевлаштовані за кордоном приїжджають працювати в КНР у період відпусток) стимулів; вимога постійного підвищення кваліфікації за кордоном. КНР використовує систему поступового поширення локальних результатів на соціально-економічну систему в цілому, координуючи розвиток із метою забезпечення національної конкурентоспроможності, тобто організації пріоритетного розвитку концентруються в спеціальних економічних зонах.

На особливу увагу заслуговує досвід використання КНР «обмежених експериментів» для стимулювання соціально-економічного розвитку країни в цілому. Керівники КНР використовують шлях поступової адаптації до власних фундаментальних цивілізаційних основ вибірково сприйнятих досягнень Заходу (перш за все інформаційно-технічного характеру), при тонкому поєднанні принципів державного й ринкового регулювання економіки». Яскравим прикладом використання «обмежених експериментів» є китайська специфіка створення технопарків. Згідно зі світовою практикою технопарки – це нова форма територіальної інтеграції науки, освіти й виробництва у вигляді об'єднання наукових організацій, проектно-конструкторських бюро, навчальних закладів, виробничих підприємств або їхніх підрозділів. Технопарки створюються з метою прискорення розробки та застос-

ування науково-технічних і техніко-технологічних досягнень завдяки концентрації висококваліфікованих спеціалістів, використанню укомплектованої виробничої, експериментальної та інформаційної бази.

У КНР створення технопарків розпочалося в 1988 році, коли була сформована Пекінська експериментальна зона розвитку нових технологій, яка розташована в районі Хайдань. На території зони загальною площею понад 100 кв. км знаходиться 50 вищих навчальних закладів (у тому числі Пекінський державний університет і Університет Цінхуа); 130 науково-дослідних інститутів і лабораторій, на яких працює понад 100 тис. спеціалістів. У КНР нараховується понад 400 таких зон, у тому числі 53 державного значення. Кожний великий китайський технопарк за площею та населенням співставним з невеликим європейським містом [3, с. 103].

Китайські технопарки мають таку специфіку [3, с. 103]: 1) розташування, як правило, поза індустріальними зонами; 2) концентрація навколо крупних наукових та інженерних центрів; 3) інтегрованість до регіону або міста; 4) забезпечення державною строгого політичного керівництва, фінансової підтримки й управління парками; 5) відсутність галузевого принципу при формуванні технопарків, головне – інноваційна спрямованість.

Спеціальні умови для залучення іноземних інвестицій до технопарків виступають [3, с. 103–104]: 1) дозвіл на створення підприємств з 100% іноземним капіталом; 2) звільнення від прибуткового податку у випадку реінвестування доходів в економіку вільних економічних зон; 3) великий строк дії договорів про співробітництво; 4) звільнення на два-три роки новостворених підприємств від сплати податків; 5) пільговий режим оподаткування у подальшому (10–15% від стандартної ставки оподаткування); 6) звільнення від сплати за користування землею; 7) спеціальні пільги для певних видів діяльності.

За даними Міністерства науки й техніки КНР, на найбільш великі технопарки припадає 4% ВВП країни. Широка інтеграція провідних науково-дослідних закладів і вищих навчальних закладів з крупними промисловими підприємствами відкриває перспективи для розвитку економіки країни. У 2007 році за підтримки уряду створені чотири промислово-дослідні альянси: у металургії, вугільній, хімічній промисловості та сільськогосподарському машинобудуванні [3, с. 104].

До особливостей даної країни також належать нерозривний зв'язок між національною самосвідомістю й традиційними цінностями; однорідний етнічний склад населення; широка підтримка ідеї сильного Китаю; наявність могутньої китайської діаспори, – дозволили КНР використати концепцію «соціалізму з китайською специфікою» як випереджаючу мобілізуючу модель розвитку, яка сприяє прискореному перетворенню країни. Головною метою соціально-економічних перетворень у країнах із перехідною економікою виступає забезпечення

національної конкурентоспроможності на основі інновацій, що є важливою передумовою поступового зменшення відставання від провідних держав світу, представників «золотого мільярда». Складність завдання полягає в необхідності поєднання високих темпів зростання економіки та якісних структурних змін, що відповідає потребам інноваційного прориву. Іноді країнам периферії вдається досягти короткострокового прискореного зростання, проте такий «підйом» негативно позначається на соціально-економічній системі через те, що відтворення здійснюється на архаїчній основі, тобто держава потрапляє в «технологічну пастку».

Більшість іноземних експертів погоджується: «якщо економіка такого масштабу набуває достатнього руху, її економічний розвиток стає самодостатнім». Маючи місткий внутрішній ринок, розгалужену структуру виробництва, проводячи помірковану лібералізацію зовнішньої торгівлі, КНР виглядає захищеним від імпорту фінансових криз, валютних махінацій, свавілля ТНК. КНР має достатній фінансово-економічний потенціал для захисту національних інтересів на світовій арені, у тому числі, у взаємодії із ТНК, міжнародними фінансовими організаціями, основними торговельними партнерами.

Внутрішня стабільність, гнучка зовнішньоекономічна політика й чітке слідування обраній стратегії розвитку обумовлюють оптимістичні прогнози розвитку КНР. До 2050 року середньорічні темпи зростання економіки передбачаються на рівні не менш 4% (див. табл.). З середини 1990-х років Китай стабільно посідає друге місце за показником ВВП за паритетом купівельної спроможності у світі після США, наприклад, у 2009 році ВВП США дорівнював \$14,3 трлн., КНР – \$8,8 трлн. [10, с. 367] На думку А. Селищева, Н. Селищева, у період 2013–2018 років за показником ВВП (за паритетом купівельної спроможності) КНР пережене США і вийде на перше місце у світі [7, с. 134].

Понад 400 корпорацій з 500 найбільших, серед яких американські General Electric, Dupont, Motorola, IBM, Xerox, німецькі Siemens, Volkswagen, японські Hitachi, Matsushita, Mitsubishi, голландський Philips, французький Citroen, активно працюють на китайському ринку на взаємовигідних умовах. Основними мотивами ТНК виступають [8, с. 98–100]: 1) виробнича й експортна база (наприклад, на 23 підприємствах Philips щорічно виробляється продукції на \$5 млрд., при цьому дві третини експортується); 2) висококваліфікована й порівняно дешева робоча сила (вже у 2003 році китайська філія Microsoft (USA) у Пекіні нараховувала 180 співробітників (для порівняння: дослідницький центр Редмонд – 350 осіб, Кембридж (Великобританія) – 80 осіб, Силіконова долина (США) – 21 особа); 3) значна місткість національного ринку. Вигоди КНР полягають у тому, що більшість ТНК працюють на умовах «ринку в обмін на технологію». В даному контексті чітко простежується мобілізацій-

Середньорічний приріст ВВП КНР [7, с. 220]

Період	2001–2011	2011–2020	2021–2030	2031–2040	2041–2050	2011–2030	2031–2050
Приріст ВВП, %	8,1	6,4	5,4	4,9	4,3	5,9	4,6

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ний підхід керівництва КНР. Внутрішній потенціал країни поєднується із зовнішніми ресурсами, перш за все технологічними та управлінськими. На відміну від пострадянських і постсоціалістичних країн, які фактично беззастережно відкривають національні економіки для проникнення іноземних підприємств із метою отримання будь-яких інвестицій, КНР приймає ТНК на власних умовах з урахуванням національних інтересів і стратегії продовження реформування національної економічної структури.

В асортименті високотехнологічної продукції головне місце займають електроніка та телекомунікаційне обладнання (близько 30%), комп'ютери та офісна техніка, фармацевтика, медичне приладобудування й авіакосмічна галузь. Продукція поступово стає все більш якісною і завдяки своїй дешевизні з успіхом конкурує практично на всіх світових ринках у великій кількості товарних груп. Під час глобальної фінансово-економічної кризи суттєвою частиною загального стимуляційного пакету уряду КНР для зниження негативного впливу виступили кошти на підвищення технологічного рівня виробництва. Китайська промисловість отримала від центрального уряду 20 млрд. юанів (\$2,9 млрд.) на технологічне оновлення виробництва, щоб розвивати внутрішній попит і заохочувати економічну реконструкцію [3, с. 102].

Основою ефективності перетворень стала опора на цивілізаційні основи китайського суспільства, а саме конфуціанські цінності, які пронизували буквально всі сторони економічних реформ. На глибинних традиційних світоглядних посылках будуються корпоративні стратегії; методи відбору й «вирощування» висококласних чиновників. На думку сингапурського політичного діяча Чи Куан Ю: «Загальний рівень китайських керівників вражає. Вони володіють глибоким аналітичним розумом і швидко міркують. Та тонкість, з якою вони виражають свої думки, показує гостроту їхнього розуму. Провінційні керівники теж є керівниками високого класу. Товстий прошарок талановитих людей вражає». Талановитих молодих людей підбирає відділ кадрів КПК, не уряд. На кожного існує персональна справа, починаючи з табелів і характеристики вчителів. Кожний щабель кар'єри супроводжується звітами керівників і колег. Перед кожним новим призначенням кандидати проходять атестацію. Ядро вищих кадрів – 10 тис. осіб, які ретельно відібрані КПК. Спеціальна інспекція періодично засвідчує, що оцінки правильні [5, с. 14–15]. У даному аспекті КНР вигідно відрізняється від практики зведення рахунків у більшості постсоціалістичних і пострадянських країн, коли після кожних виборів відбувається «чистка кадрів», звільняються висококваліфіковані фахівці-чиновники, а на їхнє місце насаджуються «свої люди», тому дивуватися рішенням, що приймаються на регіональному й загальнонаціональному рівнях не доводиться.

Висновки

Узагальнюючи характеристику китайської мобілізаційно-інноваційної моделі, необхідно зупинитися на її основних

інституційних блоках (параметрах), які доцільно адаптувати в українських умовах: 1) довгострокова національна стратегія соціально-економічного розвитку на основі цивілізаційної ідентичності; 2) національна система індикативного планування (5-тирічні плани); 3) централізована програма підготовки управлінської та наукової еліти (ознака поступового переходу до постіндустріальної стадії розвитку); 4) концентрація національної політики на залученні стратегічного інвестора та обмеженні притоку спекулятивних короткострокових коштів; 5) ефективний алгоритм розповсюдження інноваційних перетворень з локального на національний рівень на основі системи «обмежених експериментів».

Перспективними для подальшого дослідження як інституційних блоків мобілізаційно-інноваційної моделі виступають фіскальна (бюджетно-податкова) система та валютна політика (протидія доларизації економіки та підтримки суттєвої відмінності між офіційним курсом та за паритетом купівельної спроможності) КНР.

Література

1. Беседіна Н. В. КНР на сучасному етапі розвитку: особливості «конфуціанізації» суспільства / Н. В. Беседіна // Історична пам'ять. – 2010. – №1. – С. 124–130.
2. Малевич І. А. Внимание, Китай / І. А. Малевич. – Минск: Харвест, 2000. – 176 с.
3. Медведкина Е. А., Обухова М. И. Научно-техническое сотрудничество Украины и КНР: инновационный аспект / Е. А. Медведкина, М. И. Обухова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2010. – С. 101–106.
4. Накасонэ Я. Государственная стратегия Японии в XXI веке / Я Накасонэ. – М.: Nota Bene, 2001. – 311 с.
5. Пахомов Ю. Феномен азиатского экономического чуда в контексте ценностей культуры / Ю. Пахомов // Успішний Схід у системі планетарної ієрархії: Матер. міжвід. наук.-теорет. конф. – К.: ІСЕМВ НАН України, 2008. – С. 11–22.
6. Погорелова І. С. Сучасні українсько-китайські відносини: історія становлення та розвитку / І. С. Погорелова // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. – 2010. – №19 (206). – С. 80–89.
7. Селищев А. С., Селищев Н. А. Китайская экономика в XXI веке / А. С. Селищев, Н. А. Селищев. – СПб.: Питер, 2004. – 239 с.
8. Сиденко С. Перспективы включения Китая в глобальную экономическую систему / С. Сиденко // Успішний Схід у системі планетарної ієрархії: Матер. міжвід. наук.-теорет. конф. – К.: ІСЕМВ НАН України, 2008. – С. 96–104.
9. Татаренко Н. Економічний націоналізм проти глобалізаційних впливів? / Н. Татаренко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.politdumka.kiev.ua>
10. Токар В. В., Хорошаев Є. С. Інституційно-правовий базис фіскальної моделі мобілізаційно-інноваційного розвитку України / В. В. Токар, Є. С. Хорошаев. – К.: НАУ, 2010. – 386 с.
11. Устименко В. А., Кучер О. С. О некоторых мерах государственного регулирования финансового сектора в КНР / В. А. Устименко, О. С. Кучер // Экономика и право. – 2009. – №3. – С. 86–91.